

ШТРИХИ

Олександр БОРОНЬ

ТРИ НОТАТКИ ПРО ШЕВЧЕНКІВ ЩОДЕННИК

1. Хто такий Якубович, якого Шевченко назвав «Квазімодо»?

20 липня 1857 р. поет занотував свій спогад про перебування на Іллінському ярмарку в Ромнах 1845 р.: «Познакомився с распутным стариком Якубовичем (отцом декабриста) и с его меньшим сыном Квазимодо, которому дал на честное слово до завтра два полуимперIALа и которые, разумеется, пропали» [21:5, 64]. Шевченко відвідав ярмарок 24—26 липня [6, 120]. Ідеться про Івана Олександровича Якубовича (1772 — не раніше 1845), ротмістра у відставці (з 1797 р.), поміщика, предводителя дворянства Роменського повіту (1835—1844) [9, 88], батька декабриста Олександра Якубовича (1792—1845), який перебував тоді на засланні в Сибіру (йому залишалося жити кілька місяців). Іван Олександрович його відцурався [5, 104]. В останньому на сьогодні академічному зібранні творів Шевченка у 12 томах Л. Большаков ім'я молодшого сина у коментарі не називає, однак пояснює, що той був калікою, чим і зумовлено Шевченкове порівняння з Квазімодо [21:5, 341]. Ім'я Іван без додаткової інформації навів ще П. Филипович [18, 477], так само зроблено і в кількох подальших виданнях щоденника [16, 332; 17, 269; 19 (коментарі тут не були передбачені, їх частково заміняв покажчик імен); 23, 332], однак у деяких публікаціях, зокрема й академічних, у коментарях із невідомих причин ім'я Івана Івановича Якубовича не вказано [20, 296, 364; 22, 488; 4, 65].

«Малоросійський родословник» В. Модзалевського містить лише мінімальні відомості про Івана Івановича:

народився 1805 р., тобто на момент зустрічі із Шевченком йому виповнилося близько сорока років, від 1829 р. — поміщик с. Липове Роменського повіту, з 1840 р. — колезький реєстратор (найнижчий чин 14-го класу), від 1843 р. — межовий суддя того ж повіту [9, 90] (виборна серед дворян посада на три роки). Відповідно в новому Повному зібранні творів слова про нього слід прокоментувати і навести ім'я у покажчику.

2. Де містився згаданий у Шевченковому щоденнику трактир «Лондон»?

5 травня 1858 р. Шевченко занотував у щоденнику: «В Эрмитаже встретил товарища по Академии [Григорья. — О. Б.] Михайлова, бывшего фаворита К. П. Брюллова. Обойдя картинную и античную галерею, зашли мы в “Лондон” позавтракать» [21:5, 180]. У Повному зібранні творів у коментарі Л. Большакова (за участю Н. Вишневської) сказано, що готель і трактир «Лондон» містилися на Середньому проспекті Васильєвського острова Петербурга (тепер Середній проспект, 37 / 8-ма лінія, 47) [21:5, 414]. У попередніх зібраннях творів та окремих виданнях щоденника процитований фрагмент не пояснювався [15; 16; 18; 17; 20], уперше його прокоментував саме Л. Большаков [4, 280], згодом цю адресу запозичили інші науковці (див., наприклад: [23, 391]). Проте вказаний будинок розташовується за три кілометри від Ермітажу, тобто орієнтовно 30—40 хв. пішки. Трохи дивний вибір для згодованих поціновувачів мистецтва. У цій триповерховій споруді містилися тоді численні лавки та магазини. Готель і ресторан «Лондон» працював тут набагато пізніше — в 1900—1910-х роках [10, 562]. З 1860-х до 1900-х років поряд із магазинами приміщення займала друкарня «В. Безобразов и К°» [10, 562]. У першій третині XVIII ст. за кілька кварталів звідси — на розі Середнього проспекту і Кадетської лінії — містився трактир для робітників, а наприкінці того ж століття зведено будівлю (Голубіних), у якій відкрився трактир «Лондон», що проіснував до 1898 р. [3, 139, 269]¹. М. Цилов у 1849 р. фіксує тут, у будинку Голубіна на Кадетській лінії, трактир Алексеєва [13, 472]. Заклади тоді іменували переважно за прізвищами власників. Трактир «Лондон» за цією ж адресою (Кадетська лінія, 27) зазначено в довіднику 1874 р. [8, 486].

Де ж насправді поснідали друзі? Відповідь, як видається, слід шукати у кварталах поблизу Ермітажу. Тривалий час готель і трактир «Лондон» розташовувався у т. зв. будинку Г. Гейденрейха (сучасна адреса: Невський проспект, 1 / Адміралтейський проспект, 4). Саксонський прапорщик Г. Гейденрейх відкрив трактир і готель «Город Лондон» у власному новому будинку 1 травня 1781 р., про що свідчить рекламне

¹ Дякую О. Коневі за можливість ознайомитися з виданнями [3; 11].

оголошення в газеті «Санктпетербургские ведомости» [24, 348]. Згодом, очевидно, заклад перемістився в сусідній будинок купця Л. Вебера (нині дві окремі споруди, Невський проспект, № 3 та № 5), а вже звідти — поряд, на вулицю Горохову. Петербурзький краєзнавець О. Лукоянов у коментарях до статті О. Чернеги цитує оголошення із «Прибавлення № 159 к Санкт-Петербуржским ведомостям» від 16 липня 1836 р.: «Содержатели гостинницы Лондон в С.-Петербурге, бывшей на углу Невского проспекта и Адмиралтейской площади в доме Вебера, честь имеют известить почтейнейшую публику, равно и гг. приезжающих в здешнюю столицу, что они заведение сие перевели и ныне открыли на углу Гороховой улицы и Адмиралтейской площади против губернских присутственных мест в доме полковницы Крюковской» (с. 1389) [14]. Сучасна адреса: вул. Горохова, 1 / Адміралтейський проспект, 8. Тут у грудні 1839 р. зупинявся О. Герцен. Трактир першого класу «Город Лондон» займав частину будинку. Готель «Лондон» «напротив Адмиралтейства» названо в довіднику 1843 р. [11, 452]. Розміщення в цій будівлі готелю станом на 1849 р. підтверджується і покажчиком М. Цилова: «[Гостиница] Гусева. Адмиралтейская площадь, д. Крюковой» [13, 111] (вірогідно, помилка у прізвищі; має бути «Крюковской»). Залишається припускати одночасне функціонування майже однойменних закладів, істотно відмінних за рівнем, у різних частинах міста. Схоже, Шевченко з Г. Михайловим втамували голод таки на Гороховій вулиці неподалік від Ермітажу.

3. Коментар до Шевченкових згадок про художній магазин Дациаро

Автобіографічний персонаж повісті «Художник» (1856) у листі до старшого товариша, в якому вгадуємо риси І. Сошенка, писав:

Проходя мимо магазина Дациаро, он [К. Брюллов. — О. Б.] вмешался в толпу зевак и остановился у окна, увешанного раскрашенными французскими литографиями. «Боже мой! — подумал я, глядя на него. — И это тот самый гений, который сейчас только так высоко парил в области прекрасного искусства, теперь любитесь приторными красавицами Гревидона! Непонятно! А между прочим, правда» [21:4, 150].

Магазин Дациаро належав до найвідоміших салонів картин і мистецького приладдя в Петербурзі. Перебуваючи на засланні в Новопетровському укріпленні, Шевченко в листі від 6 жовтня 1853 р. звертався до С. Гулака-Артемівського з проханням придбати літографії швейцарського пейзажиста А. Калама: «Та ще, прошу тебе, зайди в магазин Дациаро (на углу Невского проспекта и Адмиралтейской площади) і подивися на тетрадь литографированных рисунков *Калама*, а подивившись, спитай, що вони коштують, і напиши мені» [21:6, 72]. 30 квітня 1858 р. поет серед іншого занотував у щоденнику: «Находившись до упаду, мы

[Шевченко і С. Гулак-Артемівський. — О. Б.] на ялике переплыли Неву, прошли часть бульвара, в окнах магазина Дациаро полюбовались акватинтами, взяли извозчика и отправились домой обедать» [21:5, 178].

Із трьох згадок у Шевченковій спадщині про художній магазин Дациаро дві — цілком реальні, одна — з художнього твору. Крамниця містилася в будинку Г. Гейденрейха, але з якого саме року, думки серед дослідників різняться. У повісті «Художник» Шевченко відтворив, іноді суттєво трансформувавши, події кінця 1830-х років. Процитований уривок стосується часу невдовзі після визволення талановитого юнака з неволі, тобто умовно — після квітня 1838 р. П. Жур увесь епізод, у якому йдеться головно про картину К. Брюллова «Розп'яття Христа» для лютеранської Петропавлівської церкви, на цій хронологічній підставі відносить до осені 1839 р. [7, 83].

У 1807 р. в будинку на розі Невського проспекту й Адміралтейської площі відкрив книжковий магазин купець Вільгельм (Гійом) Грефф. Спершу В. Грефф тільки винаймав тут приміщення, а до середини 1830-х років придбав усю будівлю [24, 353]. Як зазначає С. Шульц-молодший, у 1838 р. у квартирі № 9 оселилася італійська піддана Стелла Юдіта Дациаро. Вона й заснувала тут магазин гравюр, картин і естампів [24, 354]. Водночас А. Гусаров вказує, що магазин відкрив у 1849 р. Джузеппе Дациаро, батько Стелли [2]. Ближчим до істини видається Д. Северюхін. За його відомостями, спершу Джузеппе (Йосип Христофорович) Дациаро до кінця 1830-х років мав торгівлю у Москві, але з початку 1840-х велику частину літографій друкував у Петербурзі та почав їх продавати в будинку В. Греффа [12, 162], А. Гусаров конкретизує — у 1845 чи 1846 р. [2]. У виданні М. Цилова 1849 р. вже відзначено магазин Дациаро на Невському проспекті [13, 158]. Цензурний дозвіл на довідник видано ще 18 січня 1849 р.

Викликає, однак, сумніви твердження Д. Северюхіна та А. Гусарова, що невдовзі Дациаро став співвласником книжкової крамниці, а з 1849 р. вона повністю перейшла у його відання і була пристосована для продажу картин і естампів, а також різноманітних товарів для художників [12, 162; 2]. О. Чернега цитує рекламне оголошення нового власника книготоргівлі в цьому будинку — Е. Гетца від 1850 р. [14]. Таких оголошень було принаймні два — у квітні та грудні 1850 р. [1, 86]. Мабуть, обидва магазини певний час ділили між собою доволі просторий перший поверх. У 1854 р. вітрини магазину Дациаро було оздоблено дерев'яними накладками за проектом архітектора І. Шарлеманя. Після смерті засновника Й. Х. Дациаро в 1865 р. фірма перейшла у власність його старшого сина Джузеппе Христофора (Йосипа Йосиповича) (1831—1892), який володів торгівлею разом зі своєю дружиною Стеллою (1834—?) [12, 164]. Будівля у первісному вигляді не збереглася: у 1910—1911 рр.

за проектом архітектора В. Цейдлера проведено її капітальну реконструкцію з добудовою п'ятого і мансардного поверхів.

Схоже, епізоди з початку 1840-х років Шевченко трохи відсунув у минуле в художньому часі повісті. Правдивість сценки з К. Брюлловим біля вітрини Дациаро дуже ймовірна, інакше оповідач так не наполягав би на цьому, однак треба пам'ятати, що маємо справу таки з художнім твором. До слова, П. А. Греведон, літографіями якого милувався автор «Останнього дня Помпеї», розробив близько двадцяти серій портретів красивих жінок між 1828 і 1840 рр. Кожна серія містила від чотирьох до 28 відбитків [25].

Шевченків лист від 1853 р. підважує 1849 р. як дату відкриття магазину Дациаро, адже, виходить, художник добре знав відповідний асортимент салону ще до арешту в 1847 р. Можливо, він і міг дістати таку інформацію з якихось газетних оголошень, але це малоімовірно. Цікаво, що за кілька місяців після того, як поет залишив у щоденнику нотатку про магазин, там побував Т. Готьє під час відвідин Санкт-Петербурга взимку 1858—1859 р. Французький письменник писав, що на Невському проспекті парижанин зверне увагу на вивіску з іменем Дациаро над магазином естампів, адже таку саму на Італійському бульварі в Парижі він добре знає [12, 162].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гринченко Н.* Книготорговая фирма В. Греффа — Э. В. Гетца: из истории иностранной книжной торговли в Санкт-Петербурге в первой половине XIX века // Вестник Санкт-Петербургского государственного института культуры. 2012. № 1 (10). С. 84—88.
2. *Гусаров А.* Исторические здания Петербурга. Прошлое и современность. Адреса и обитатели. Санкт-Петербург: Центрполиграф, 2018. 350 с. URL: <https://www.rulit.me/books/istoricheskie-zdaniya-peterburga-proshloe-i-sovremennost-adresa-i-obitateli-read-511564-1.html> (25.05.2019).
3. *Демиденко Ю.* Рестораны, трактиры, чайные... Из истории общественного питания в Петербурге XVIII — начала XX века. Москва: Центрполиграф, 2011. 285 с.
4. *Дневник Тараса Шевченко с комментариями Л. Н. Большакова.* [Оренбург]: Оренбургская губерния, [2001]. 311 с.
5. *Жур П.* Дума про Огонь: З хроніки життя і творчості Тараса Шевченка. Київ: Дніпро, 1985. 434 с.
6. *Жур П.* Труды і дні Кобзаря: Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. Київ: Дніпро, 2003. 520 с.
7. *Жур П.* Шевченківський Петербург. Київ: Дніпро, 1971. 194 с.
8. [Михневич В.] Петербург весь на ладони: С планом Петербурга, его панорамой с птичьего полета, 22 карт. и с приб. календаря / Сост. Вл. Михневич. [Ч. 1—2]. Санкт-Петербург: К. Н. Плотников, 1874. Ч. II. 255—554, IV с.
9. *Модзалевський В.* Малоросійський родословник. Київ; Санкт-Петербург: ВІРА, 2004. Т. 5. Вип. 5. 80 с.
10. *Никитенко Г., Соболев В.* Дома и люди Васильевского острова. Москва: Центрполиграф, 2008. 735 с.
11. [Пушкарев И.] Путеводитель по Санкт-Петербургу и окрестностям его / [Соч.] Ивана Пушкарева. Санкт-Петербург: Тип. деп. внеш. торговли, 1843. XVI, 468, 34 с.

12. *Северюхин Д.* Старый художественный Петербург. Рынок и самоорганизация художников от начала XVIII века до 1932 года. Санкт-Петербург: Мирь, 2008. 535 с.
13. [*Цылов Н.*] Городской указатель, или Адресная книга врачей, художников, ремесленников, торговых мест, ремесленных заведений и т. п. на 1849 год. Составил Литейной части пристав исполнительных дел Цылов. Санкт-Петербург: В тип. Штаба отд. кор. внутренней стражи, 1849. 531 с.
14. *Чернега А.* Здание Санкт-Петербургского частного коммерческого банка (Дом Г. Г. Гейденрейха). URL: <https://walkspb.ru/istoriya-peterburga/zd/nevskiy1#part2> (08.05.2020).
15. *Шевченко Т.* Дневник / Ред., вступ. ст. и примеч. И. Я. Айзенштока. [Харьков:] Пролетарий, 1925. XXXI, 287 с.
16. *Шевченко Т.* Дневник / Предисл. А. Старчакова, редакция, вст. ст. и прим. С. П. Шестерикова. Москва; Ленинград: Academia, 1931. 437 с.
17. *Шевченко Т.* Повне вид. тв.: [У 16 т.]. Варшава; Львів: Укр. науковий ін-т, 1936. Т. X: Журнал (щоденні записки) / За ред. П. Зайцева. 361 с.
18. *Шевченко Т.* Повне збір. тв. / Ред. і вступ. слово акад. С. Єфремова. Київ: ДВУ, 1927. Т. 4: Щоденні записки (Журнал). XL, 788 с.
19. *Шевченко Т. Г.* Повне збір. тв.: В 10 т. Київ: Вид-во АН УРСР, 1951. Т. 5: Щоденник. Автобіографія. IX, 260 с.
20. *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: У 6 т. Київ: Вид-во АН УРСР, 1964. Т. 5: Щоденник. Автобіографія. 366 с.
21. *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: У 12 т. Київ: Наукова думка, 2001—2014.
22. *Шевченко Т.* Собр. соч.: В 5 т. Москва: Гос. изд-во худ. л-ры, 1956. Т. 5: Автобиография. Дневник. Избранные письма и деловые бумаги. 648 с.
23. *Шевченко Т.* Щоденник / Упоряд., автор передмови та приміток Л. Ушкалов. Харків: Видавець Савчук С. О., 2014. 415 с.
24. *Шульц С. (младший).* Невская перспектива. Ландскрона. Ниеншанц. Санкт-Петербург. Прописи Невского проспекта. Невский проспект от Адмиралтейства до Мойки. Санкт-Петербург: Издательство Сергея Ходова. 2004. 912 с. 1240 ил.
25. *Siegfried S. L.* Portraits of Fantasy, Portraits of Fashion. URL: <https://nonsite.org/article/portraits-of-fantasy-portraits-of-fashion> (08.05.2020).

Отримано 11 травня 2020 р.

м. Київ